

Pisci su vrlo dobro ukomponirali heterogene elemente u društvene odnose i tako ih uklopili i objasnili njihovu ulogu u procesu proizvodnje. Često izgleda nevjerovatno u kojoj je mjeri postojala korelativnost i međuzavisnost između pojedinih elemenata, zbivanja, odnosa i sl. Upravo mnogostruko recipročno njihovo djelovanje unosilo je snagu u kretanje i oblikovanje društva. Kod proučavanja povijesti, napose ekonomske, valja sve to imati na umu, jer će se tada moći pouzdano otkriti ne samo geneza mnogim zbivanjima, odnosima i pojavama već se istodobno utvrditi njihovi realni učinci u povijesnom kretanju. Na to ova knjiga upućuje. Ona nadalje upućuje na razmišljanje o drugačijoj periodizaciji povijesti nego što je današnja.

Znatno, napokon, upotpunjuju sadržaj knjige četiri karte, više ilustracija i tablica.

Ivan ERCEG

BEITRÄGE ZUR GESCHICHTE DER INDUSTRIALISIERUNG DES SÜDOSTALPENRAUMES IM 19. JAHRHUNDERT

Forschungen zur geschichtlichen Landeskunde
der Steiermark, XXIV Band, Hrsg. von Othomar Pickl,

Graz 1970.

Iz samog se naslova razabire problematika sadržana u 24. sveščiću, kojeg je pripremio i izdao prof. dr O. Pickl. U njemu se uglavnom razmatra nastanak i proces industrijalizacije na području jugoistočnih Alpa (zapravo se tri referata odnose na Štajersku, a jedan na Sloveniju). Problematika je sama po sebi vrlo zanimljiva, a pogotovu za jugoslavenske znanstvene radnike, jer zasijeca, s jedne strane, u njihovu historiju, a s druge, stoji u središtu njihovih znanstvenih interesa. Bit će stoga korisno osvrnuti se na sadržaj priloga:

A. Brusatti nastoji svojim referatom obuhvatiti svu složenost industrijske revolucije i prema tome njegov je članak neka vrsta uvoda ili okvir za ostale priloge. Vrlo je zanimljiva definicija o industrijskoj revoluciji, koju iznosi na samom početku. Prema njemu sama riječ industrijska revolucija izražava samo dio fenomena onog dubokog preloma koji je postao vidljiv krajem 18. stoljeća, a koji je već davno započeo i još do danas nije završen. Naglašava dalje da je industrijska revolucija kompleksno zbivanje i dugotrajan proces; ona nije samo tehnička već i društvena. Međutim, sama riječ »revolucija« nema pravog mjesta za razvitak u Austriji, jer se u njoj preobražaj nije zbio naglo, već evolutivno u više faza. Karakteristični elementi i fenomeni za proces industrijske revolucije postaju vidljivi u Austriji tek oko 1860. godine. Mehanizacija proizvodnje, porast investicija i društvenog produkta, poboljšanje životnog standarda davahu određeni pečat tadašnjem dru-

štvenom životu. Otad se industrija naglo razvija. Ukazuje na konzervativnost tadašnjeg školskog sistema koji je ostao krut za nove potrebe. Ali to nije bilo sve što je stvaralo disproporcije i nerazumijevanja u životu Austrije. U Austriji je dugo postojala diskrepancija između kulture i gospodarstva. Život je, naime, bio dugo protkan drugačijim stilom i psihologijom u kulturi, a drugačijim u gospodarstvu, tako da je iz toga rezultiralo različito ponašanje njihovih aktivnih nosilaca.

F. Tremel započinje svoje izlaganje definicijom poduzetnika (Unternehmer), koji je nastao u vrijeme industrijalizacije. Poduzetnik je agens ekonomskog razvitka. Prvi pak znaci industrijske revolucije padaju u Štajerskoj tridesetih godina 19. stoljeća. Prema piscu postojali su za industrijalizaciju zemlje dosta povoljni uvjeti. Prije svega početni i glavni kapital dobivao se od zemljišne rente, a dobar dio od uzgajanja stoke, zatim iz trgovine, kredita i napokon importom stranog kapitala. To je svakako bio krupan činilac za podizanje i razvijanje vanagrarnih poduzeća. Štajerska je raspolagala dovoljnim količinama sirovina, napose željezom i vunom. Željezo je tvorilo široku i solidnu osnovu u podizanju poduzeća za preradu i obradu željeza. Pogonsku snagu davao je drveni ugljen, nešto kasnije kameni i tekuća voda. Tom se pogonskom energijom revolucionirao i usavršavao proces proizvodnje. Dalja važna pretpostavka za podizanje industrijskih poduzeća bila je dovoljna količina radne snage. Zahvaljujući pauperizmu u Štajerskoj bilo je dosta radne snage, napose nakon oslobođenja kmetova i ukidanja robote (1848). Selo je otada raspolagalo znatnom količinom radne snage, jer su nastale nove i drugačije potrebe, a istodobno je porasla produktivnost rada, tako da se jedan slobodni radnik (nadničar) smatrao ekvivalentom za tri robotnika (!) Navedeni su zatim neki poduzetnici koji su podizali i razvijali prva industrijska poduzeća. Zanimljivo je istaknuti da je među njima dominirao, s obzirom na socijalno porijeklo, građansko-seljački elemenat («das bürgerlich-bäuerliche Element»), dok su samo dvojica pripadala visokom plemstvu.

F. Kresal dao je svom referatu naslov »Uloga i značenje tekstilne industrije u industrijalizaciji slovenskog područja u 19. stoljeću«. Razvitak tekstilne industrije dijeli na dva razdoblja: prvo pada tridesetih, a drugo osamdesetih godina 19. stoljeća. U prvom razdoblju dinamika rasta bila je brža nego li u drugom; bečka su naime poduzeća i koncerni u drugom razdoblju monopolizirali i usmjeravali tekstilnu proizvodnju na slovenskom području, a to je umanjivalo njenu dinamiku. Pisac zatim navodi prva poduzeća, koja su nastala u prvom razdoblju i kod toga se ograničio na poduzeća koja su zapošljavala preko 100 radnika. Godine 1828. podignuta je predionica i bojadi-saonica pamuka u Ajdovščini. Poduzeće je bilo opremljeno modernim mašinama »Selfactor« i »Mul Jeni«, a broj se vretena u toku vremena popeo od 12480 na 36000. U Ljubljani je osnovana 1837. godine predionica pamuka (na parni pogon) i uz nju je podignuta kasnije tkaonica. U toj tvornici bilo je 16 modernih mašina za pređenje s 9825 vretena i 150 razboja. Navedene su i druge predionice i tkaonice po drugim mjestima Slovenije. Tadašnja tekstilna poduzeća bila su organizacijski dobro postavljena i solidno opremljena, tako da njihovi proizvodi nisu svojom kvalitetom zaostajali za proizvodima istih ili sličnih tvornica u Monarhiji. Kapital kojim su se podizale tvornice bio je različite provenijencije. Njegov najveći dio bio je talijanskog porijekla (iz

Trsta). Obično se strani kapital ulagao u veća, a domaći u manja poduzeća. Osnivači poduzeća i investitori kapitala bili su u većini slučajeva trgovci i različita poslovna udruženja. Uglavnom su sve tvornice iskorištavale i obrađivale pamuk kao sirovinu. Pamuk se uvezio iz Amerike, Indije, Egipta i Brazila. Manji dio proizvoda služio je za domaće potrebe, dio proizvoda izvozilo se u Hrvatsku i Bosnu, dok je najveći dio odlazio u Trst, tu je konzumiran ili dalje eksportiran. Radna se snaga regrutirala iz samih mjesta, gdje su bile smještene tvornice, i iz okolnih sela. Njen su znatan dio činile žene i djeca. Stručno pak osoblje bilo je pretežno stranog porijekla. Inače je koncentracija radne snage dosegla zapaženu razinu. Tako je godine 1852. registrirano 1270 zaposlenih u pet tekstilnih tvornica, prema tome su prosječno na svako poduzeće dolazile 254 zaposlene osobe.

O. Pickl ističe u svom referatu da je istraživanje i iskorištavanje kamenog ugljena u Štajerskoj bilo značajnije nego li u ostalim unutarnjoaustrijskim nasljednim zemljama, pa ipak to pitanje nije u dovoljnoj mjeri obrađeno u literaturi. Prve vijesti o ugljenu, ugljenokopima, rovovima i sl. susreću se u prvom desetljeću 17. stoljeća. Međutim, pouzdanije vijesti o kamenom ugljenu potječu iz sedamdesetih godina 18. stoljeća. Tada je istodobno iskuvana njegova upotreba u obrtno-manufakturnim radionicama (kovačnicama, talionicama i sl.); tim se pokusima dobivala visoka temperatura. I pored prednosti u odnosu na drveni ugljen bio je jak otpor njegovoj upotrebi, jer se isticalo da je štetan za zdravlje, a bio je skup zbog visokih troškova transporta do mjesta upotrebe. Tek od godine 1815. nastupio je određeni polet u eksploataciji i upotrebi kamenog ugljena. Međutim, najveći stimulans nastao je za kopanje i upotrebu kamenog ugljena u vrijeme gradnje željezničke pruge prema Trstu. Uz gradnju željezničke pruge istraživao se ugljen i otvarali su se ugljenokopi, a uz njih su podizana industrijska poduzeća. Iz toga se jasno razabire kako jedna ekonomska grana uvjetuje nastanak druge. U konkretnom se primjeru ogleda i racionalna organizacija proizvodnje kojom se ubrzavao rast svake grane zasebno i svih zajedno. To je uvjetovalo porast proizvodnje kamenog ugljena: 27000 u 1814, 67000 u 1850. i 220000 tona u 1856. godini. Otada je kameni ugljen počeo igrati sve veću ulogu u industrijalizaciji Štajerske.

Ako se referati promatraju sa svim svojim podacima kao jedna cjelina, onda se može istaći da nam pružaju sumarni uvid u problematiku o kojoj je riječ. U referatima su, naime, obrađena suviše sažeto pojedina pitanja, tako da je izostala dublja analiza kako pojedinih pitanja tako i cjelokupne problematike; isto tako je izostao i naučni aparat uz priloge (izuzevši prilog Kresla).

Ivan ERCEG

SADRŽAJ — INHALT — SOMMAIRE

АСТА

HISTORICO-OECONOMICA IUGOSLAVIAE

Časopis za ekonomsku povijest Jugoslavije

Часопис за економску историју Југославије

Časopis za ekonomsko zgodovino Jugoslavije

Списание за економска историја на Југославија

VOL. I

REDAKCIJA

**IVAN ERCEG, NIKOLA GAČEŠA, KEMAL HRELJA,
DŽEVAD JUZBAŠIĆ, DANICA MILIĆ, ANĐELKO RUNJIĆ,
JOŽE ŠORN, NIKOLA VUČO, DANČO ZOGRAFSKI**

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

IVAN ERCEG

**Redakcija »Acta historico-oeconomica Iugoslaviae«, 41000 Zagreb,
Strossmayerov trg 2 (privremeno)**

**Pretplatu i narudžbe slati na »Školska knjiga«, 41000 Zagreb,
Masarykova 28**